

Dialog křesťanství s tradičními náboženstvími Afriky

Henryk Zimoń

Druhý vatikánský koncil vyjádřil v deklaraci *Nostra aetate* a v některých dalších dokumentech (dekret *Ad gentes*, konstituce *Lumen gentium*, konstituce *Gaudium et spes*) svůj jednoznačně pozitivní postoj vůči mimokřesťanským kulturám a náboženstvím a inicioval mezináboženský dialog s nimi. Tento dialog patří k evangelizační misionářské činnosti církve a zvláštním způsobem s ní souvisí.¹ Dialog vedený v duchu vzájemné úcty a upřímnosti je již formou zvěstování a svědectví. Podle učení Druhého vatikánského koncilu a podle dokumentů, které byly církví zveřejněny po koncilu, je třeba zdůraznit, že dialog vedený misionáři s vyznavači ostatních náboženství je nezbytnou podmínkou jejího včlenění do kultury a nakonec k němu vede.

Ve svém příspěvku se zabývám kulturami a náboženstvími národů, které obývají oblasti Afriky na jih od Sahary. Kvůli velkému počtu afrických národů tu nemáme co do činění s jednou kulturou nebo jedním národem, nýbrž s rozmanitostí a rozdílností kulturních a náboženských systémů. S kulturou vždy úzce souvisí určité náboženství, které charakterizuje celý život Afričanů. Rozhoduje o identitě jednotlivých národů a plní důležitou funkci v jejich životě. Jako tvůrčí a základní síla je náboženství „duší“ nebo „srdcem“ kultury. Sjednocuje všechny aspekty kultury a propůjčuje jí její konečný smysl. K svébytnosti afrických společností patří, že hospodářským, společenským a politickým životem pronikají náboženské prvky a všechny důležité události a aspekty společenského i individuálního života jsou ritualizovány.²

Předmětem tohoto článku je dialog křesťanství s tradičními náboženstvími Afriky, který je představován dvěma body: dialog ve světle současného učení katolické církve a duchovní i náboženské hodnoty národů Afriky.

1. DIALOG VE SVĚTLE SOUČASNÉHO UČENÍ CÍRKVE

Druhý vatikánský koncil se vyjádřil k tématu mimokřesťanských náboženství v dokumentu Deklarace o postoji církve vůči mimokřesťanským náboženstvím *Nostra aetate*. Komentátoři koncilu věnovali tomuto dokumentu jen málo pozornosti, ačkoli zdůrazňuje otevírání se katolické církve mimokřesťanským náboženstvím a má dalekosáhlé důsledky pro misionářskou činnost. Výjimku tvořila jen ta část, která byla věnována židům. Deklarace pojednává v druhém bodě o náboženstvích národů, které neumějí psát, a všeobecně o ostatních náboženstvích, aniž by zmínila

¹ Srov. *Redemptoris Missio* 55.

² Viz A. SHORTER, *African Culture and the Christian Church: An Introduction to Social and Pastoral Anthropology*, London, 1973, s. 21, 44, 76n.; S. NEILL, „The Missionary Contribution to Ethnology,” in H.-J. GRESCHAT – H. JUNGRAITHMAYR (eds.), *Wort und Religion*, Stuttgart, 1969, s. 200; A. ZAJĄCZKOWSKI, *Muntu dzisiaj: Studium afrykanistyczne*, Warszawa, 1970, s. 24n., 29.

tradiční náboženství Afriky. Naproti tomu se hovoří o hinduismu, buddhismu (č. 2), islámu (č. 3) a judaismu (č. 4).

Postoj církve vůči mimokřesťanským náboženstvím určují následující slova deklarace: „Katolická církev neodmítá nic z toho, co je v těchto náboženstvích pravdivé a svaté. S úctou vítá ony způsoby jednání a života, příkázání a doktríny, které se sice v mnoha případech odlišují od zásad církví vyznávaných a hláсанých, nezřídka však odrážejí paprsek oné pravdy, která všechny lidi osvěcuje.“³ Výše uvedený text deklarace vyjadřuje pozitivní postoj církve vůči ostatním náboženstvím, která nejsou ani odmítána, ani odsuzována. Křesťanství však nelze dávat naroveň s ostatními mimokřesťanskými náboženstvími.⁴

Typický pokoncilní pozitivní pohled na tradiční africká náboženství obsahuje také projev papeže Pavla VI. *Africae terrarum* z 29. října 1967.⁵ V druhé části projevu (č. 7–14) jsou papežem vyjmenovávány následující duchovní a náboženské hodnoty národů Afriky: spirituální pohled na svět, víra v jednoho Boha jako Otce, Pána a Stvořitele všech věcí (č. 8), úcta k lidské důstojnosti (č. 9), velký význam rodiny (č. 10), úcta k roli a k autoritě otce rodiny, kterému mnohé národy přiznávají také část kněžské funkce (č. 11), důležitost života ve společenství (č. 12).

Pontifikát Jana Pavla II. otevírá novou etapu v dějinách dialogu křesťanství s ostatními náboženstvími. Vyznačuje se ještě větší dynamikou a pozitivnějším teologickým postojem vůči ostatním náboženským tradicím. Svědčí o tom četné cesty papeže do zemí Afriky, Asie, Oceánie a Latinské Ameriky, jeho četné projevy k biskupům misijních zemí, k členům sekretariátu pro nekřesťany, který byl založen 19. 5. 1964 a 28. 6. 1988 přejmenován na Papežskou radu pro mezináboženský dialog,⁶ projevy k zástupcům a vyznavačům mimokřesťanských náboženství,⁷ a konečně encykliky a dokumenty úřadu římské kurie.

Dokumentem, který se vztahuje na Afriku, je také dopis kardinála Francise Arinzeho, předsedajícího sekretariátu pro nekřesťany, určený předsedům konferencí episkopátů Afriky a Madagaskaru z 25. 3. 1988 s názvem *Pastorační péče o tradiční africké náboženství*.⁸ V prvním bodě zdůvodňuje autor dopisu důležitost pastorační péče o tradiční náboženství Afriky a nutnost dialogu s jeho vyznavači. Většina

³ *Nostra aetate* 2.

⁴ Srov. E. KOPEČ, „Kosciół a religie niechrześcijańskie,” *Zeszyty Naukowe KUL*, roč. 9, 1966, č. 4, s. 34; J. AMSTUTZ, „Über die Religionen: Nostra Aetate, Art. 1 und 2,” *Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft*, roč. 29, 1973, s. 91; J. MASSON, „La Déclaration sur les religions non-chrétiennes,” *Nouvelle Revue Théologique*, roč. 97, 1965, s. 1080–1082.

⁵ *Africae terrarum*, in *Breviarium missionum: Wybór dokumentów Kościoła dotyczących dzieła misyjnego*, sv. 2, Warszawa, 1979, s. 72–99.

⁶ Srov. „Segretariato per i non cristiani,” *Bulletin. Secretariatus pro non Christianis* (= *Bulletin*), roč. 1, 1966, č. 1, s. 6; T. CHODZIDŁO, „Sekretariat dla Niechrześcijan,” *Ateneum Kapłańskie*, roč. 72, 1969, seš. 360, s. 132; P. ROSSANO, „Il Segretariato per i non cristiani,” *Euntes docete*, roč. 19, 1966, s. 265–271; F. ARINZE, „Editorial,” *Bulletin*, roč. 23, 1988, č. 69, s. 185.

⁷ Srov. F. GIOIA (ed.), *Interreligious Dialogue: The Official Teaching of the Catholic Church (1963–1995)*, Boston: Pauline Books & Media, 1997. Sbírka, uveřejněná Papežskou radou pro mezináboženský dialog, obsahuje 199 projevů Jana Pavla II. týkajících se mezináboženského dialogu (*Interreligious Dialogue*, s. 215–561).

⁸ „Pastoral Attention to African Traditional Religion,” in GIOIA (ed.), *Interreligious Dialogue*, s. 581–585, a *Bulletin*, roč. 23, 1988, č. 68, s. 102–106.

křesťanů v Africe vychází z vyznavačů tradičního náboženství (č. 3), které je nadále živé a dynamické.⁹

V druhém bodě navrhuje autor dopisu studium následujících prvků tradiční víry: Bůh jako Stvořitel, role duchů a předků, základní rituály, modlitba, oběť, kněžství, manželství, lidská duše, posmrtný život, morálka (č. 12). Bádání by měla obsahovat také takové africké hodnoty, jako jsou smysl pro posvátné, úcta k životu, cit pro společenství a význam rodiny, duchovní vize života, sakrální charakter moci, symbolika kultovních jednání. Tradiční náboženství Afriky také nemá být idealizováno. Bádání musí poukazovat rovněž na negativní prvky v kultuře a náboženství. K tomu patří: hanebné morální praktiky, zpustlé rituály, polygamie, diskriminace žen, lidské oběti, zapuzení dvojčat.¹⁰ Objektívni studium by mělo dát zvěstovatelům evangelia možnost seznámit se jak s pozitivními, tak i s negativními prvky kultury a náboženství obyvatel Afriky (č. 14).

Dopis F. Arinzeho je důležitým dokumentem Papežské rady pro mezináboženský dialog a v celém rozsahu se věnuje tradičním náboženstvím Afriky. Ve své evangelizační činnosti by misionáři měli prokazovat náležitou úctu tradičnímu kulturnímu a náboženskému kontextu. Prohloubené teologické a etnologické studium tradičních afrických náboženství a přednášky k tomuto tématu jsou nutné, abychom poskytli absolventům seminářů a studentům teologie znalosti o duchovních a kulturních hodnotách Afriky a vstúpili jim úctu k nim.

Důležitým dokumentem, který se vztahuje na církve v Africe a její evangelizační misii na prahu roku 2000, je po synodě zveřejněná apoštolská adhortace Svatého otce Jana Pavla II. *Ecclesia in Africa*.¹¹ Tento dokument, který byl zveřejněn 14. 9. 1995 v Jaunde v Kamerunu, je Africe věnovaným plodem kolegiální práce zvláštního shromáždění biskupské synody. Konala se v Římě od 10. 4. do 8. 9. 1994. Adhortace se skládá ze sedmi kapitol. Ve třetí kapitole (č. 55–71) jsou diskutovány takové prvky misionářské činnosti jako zvěstování, inkulturace, dialog, integrální vývoj člověka, sdělovací prostředky. Církve si váží nekřesťanských náboženství, která vyznávají obyvatelé afrického kontinentu, „protože jsou výrazem duchovního života velkých skupin lidí“ (č. 47).

Hodnoty afrických kultur a náboženství představují, jak tvrdí papež, určitou přípravu na evangelizaci určenou božskou prozřetelností. K tomu patří: hluboký náboženský cit, smysl pro *sacrum*, víra v existenci Stvořitele a duchovního světa, vědomí hříchu v individuálním a společenském měřítku, potřeba očistění a zado-stiuchnění (č. 42), fundamentální role rodiny, láska k životu, kult předků, úcta k životu od narození až k jeho přirozenému konci, péče o starší a příbuzné v rodinách, velký smysl pro solidaritu a život ve společenství (č. 43).¹²

⁹ Viz také F. ARINZE, „The Present-day Challenge of Bringing Christ to People of Traditional Religions,” *Bulletin*, roč. 27, 1992, č. 80, s. 153; též, „In Promotion of Interreligious Dialogue in Africa,” *Pro Dialogo*, 1994, č. 87, s. 212.

¹⁰ Jiné negativní prvky: nepřiměřené chápání Boha, nevhodné představy o mnohých kultických předmětech, nadměrný strach z duchů, pověry. Viz ARINZE, „The Present-day Challenge,” s. 153.

¹¹ JAN PAWEŁ II., „Adhortacja apostolska *Ecclesia in Africa*,” *L'Osservatore Romano* (polské vydání), roč. 16, 1995, č. 10, s. 4–40.

¹² Viz také C. MPUKA, „Annonce et dialogue inter-religieux: une compréhension inclusive,” *Pro Dialogo*, 1995, č. 88, s. 62.

V těchto hodnotách vidí papež přípravu na přijetí evangelia, protože obsahují hodnotné zárodky Slova (*semina Verbi*), které mohou mnoho lidí vést k otevření se plnosti zjevení v Ježíši Kristu, zjevení, které je předkládáno zvěstováním evangelia. Ke konci (č. 67) uvádí papež dva praktické postuláty:

1. K vyznavačům tradičních náboženství se má přistupovat s velkou úctou a ve všech projevech se vyhnout nevhodným a pohrdavým výrazům.

2. Ve formačních domech kněží a řeholníků mají být zavedeny přednášky o tradičních náboženstvích.

2. DUCHOVNÍ A NÁBOŽENSKÉ HODNOTY NÁRODŮ AFRIKY

Teologové tvrdí, že dialog s duchovními a náboženskými hodnotami národů Afriky může jednak přispět k vzájemnému obohacení, jednak prohloubit misijní činnost v Africe.¹³ Teologické hodnocení afrických duchovních a náboženských hodnot se musí opírat o prohloubená etnologická a religionistická studia kultur a náboženství jednotlivých národů Afriky.

Charakteristickou vlastností náboženství národů Afriky je nedostatečně jasná hranice mezi přirozeným a nadpřirozeným, tímto viditelným a oním neviditelným světem, mezi hmotou a duchem, mezi světskou (*profanum*) a náboženskou (*sacrum*) sférou. Afričané chápou život celistvě. Africké kultury mají náboženský charakter.¹⁴

Podle Petra K. Sarponga, biskupa diecéze Kumasy v Ghaně, který je zároveň etnologem, se osoba skládá z těla a duše a vytváří integrální jednotu. Rozdělení na světskou a náboženskou sféru je umělé. Náboženství jako integrovaná součást života proniká existencí konkrétní osoby od kolébky až do hrobu. Osoba je zrozena v náboženské atmosféře a rituály, tzn. náboženská jednání, doprovázejí všechny důležité etapy lidského života.¹⁵

Podstatným prvkem africké tradice je duchovní vize života a světa, podle které jsou všechny jevy viditelné přírody spjaty s neviditelným duchovním světem. Světový názor afrických národů se opírá o jednotu kosmu, ve kterém je, skrze jeho struktury a symboly, *sacrum* vnímáno a prožíváno. Na kontinuitě a jednotě kosmu se podílejí všechny nadpřirozené bytosti (Nejvyšší bytost, božstva, duchové, předci), lidé a celá příroda.¹⁶

¹³ Srov. H. HAUSER, „Nairobi – Kenya: Evangelisation as Dialogue: An Interdisciplinary Session at CUEA (14–17 march 1994),“ *Pro Dialogo*, 1995, č. 88, s. 91; U. ONUNWA, „Gospel, Culture and the Study of (West African) Traditional Religions: An Evaluation of Strategy in Mission,“ *Indian Missiological Review*, roč. 10, 1988, č. 3, s. 233.

¹⁴ Srov. J. GOODY, „Religion and Ritual: The Definitional Problem,“ *British Journal of Sociology*, roč. 12, 1961, s. 151, 155; E. E. EVANS-PRITCHARD, „Introduction,“ in R. HERTZ, *Death and the Right Hand: Glencoe*, Illinois, 1960, s. 12, 21; J. S. MBITI, *Afrykariskie religie i filozofia*, Warszawa, 1980, s. 16; J. B. BALLONG-WEN-MEWUDA, „L'idée de sainteté dans la religion traditionnelle africaine,“ *Pro Dialogo*, 1996, č. 92, s. 185; M. BUCHOWSKI, *Magia i rytuał*, Warszawa, 1993, s. 93, 95.

¹⁵ Srov. P. K. SARPONG, „Growth or Decay: Christianity Dialogue with African Traditional Religion,“ *Bulletin*, roč. 23, 1988, č. 69, s. 199n. Viz také ARINZE, „The Present-day Challenge,“ s. 161n.; F-M. GAPI, „Les religions traditionnelles et le dialogue interreligieux,“ *Bulletin*, roč. 28, 1993, č. 82, s. 72n.; BALLONG-WEN-MEWUDA, „L'idée de sainteté,“ s. 185.

¹⁶ Srov. B. GANTIN, „The Universal Values of African Traditional Religions,“ *Omnis Terra*, roč. 30, 1996, č. 268, s. 200–202; Ch. D. ISIZOH, „Maryland, Lagos – Nigeria: Seminar on African Traditional Religion and Non-Christian Religious Movements, 8–11 October 1996,“ *Pro Dialogo*, 1997, č. 95, s. 243.

K duchovním a náboženským hodnotám národů Afriky patří: svatost a úcta k životu, život ve společenství, fundamentální význam rodiny, úcta k roli a autoritě otce rodiny, sakrální charakter moci, věrnost, solidarita, péče o starší lidi a příbuzné v rodině, Nejvyšší bytost, posvátnost země, duchové předků, posmrtný život, modlitba, oběti, rituály (např. iniciační rituály, rituály ročních období, rituály v době krize), symbolický charakter kultovních jednání a kultovních předmětů, úcta před důstojností lidské osoby, morálka, vědomí hříchu v individuální a společenské dimenzi, potřeba očisty a zadostiučinění.¹⁷ Z této rozmanitosti hodnot budou vybrány a v krátkosti prodiskutovány následující: posvátnost života, život ve společenství, pojem Nejvyšší bytosti a morálka.

2.1 Posvátnost života

Základní hodnotou národů Afriky je život, který je považován za posvátný. Život je také centrálním pojmem africké kosmologie. Každé společenství je nasměrováno především k životu a k jeho zachování. Narození dítěte je velkou událostí pro rodiče a společenství. To vychází z víry, že život přichází od Boha, který je jeho pramenem a dárce. Je proto největším darem a nejvyšším statkem, kterým může být člověk od Boha obdarován. Afričané se těší z života a dlouhý život považují za požehnání nadpřirozených bytostí. Každé jednání, které je nasměrováno proti životu, je také hříchem ve společenské a morální dimenzi. V rituálech je život stále posvěcován, obnovován a rozmnožován. Pro Afričany je rozmnožování života nejvyšší štěstí, jeho oslabení největší neštěstí. Velké pozornosti se těší různé krizové rituály (např. léčebné rituály, očistné rituály, rituály proti zlým kouzlům, rituály k přivolání deště), jejichž cílem je zbavit se daných krizových situací a problémů, které ohrožují život jednotlivce a sociální skupiny. V tradiční africké společnosti byly antikoncepce a potrat používány velmi zřídka. Vražda člena téhož kmene je vážným jednáním a sebevražda je považována za tzv. zlou smrt.¹⁸

2.2 Život ve společenství

Afričané žijí ve společenství. Místo kartesiánského kréda: *Cogito, ergo sum* („myslím, tedy jsem“), by mohl Afričan říci: *Cognatus sum, ergo sum* („jsem příbuzný, tedy jsem“). Otec není podle pojetí Afričanů jen část rodičovského páru v biologickém smyslu a matka není jenom žena, která přivedla dítě na svět. Podle klasifikačního systému příbuzenstva nazývá muž všechny muže své generace, kteří se nacházejí

¹⁷ Viz SARPONG, „Growth or Decay,” s. 198–205; GANTIN, „The Universal Values,” s. 197–202; BALLONG-WEN-MEWUDA, „L'idée de sainteté,” s. 184–193; GAPI, „Les religions traditionnelles,” s. 72–74; A. SA ANGANG, „Les valeurs contenues dans les religions traditionnelles africaines a la rencontre de l'Évangile de Jésus Christ,” *Pro Dialogo*, 1977, č. 94, s. 12–23.

¹⁸ Viz SARPONG, „Growth or Decay,” s. 201n.; S. S. MAIMELA, „Salvation in African Traditional Religions,” *Missionalia*, roč. 13, 1985, s. 66, 68; F. O. NWAIWU, *Inter-religious Dialogue in African Context: Christianity, Islam and African Religion*, Kinshasa – Munich, 1990, s. 147n.; E. I. IFESIEH, „Vatican II and Traditional Religion,” *AFER*, roč. 25, 1983, s. 231; GAPI, „Les religions traditionnelles,” s. 73; SA ANGANG, „Les valeurs,” s. 16n.; V. MULAGO, „Traditional African Religion and Christianity,” in J. K. OLUPONA (ed.), *African Traditional Religions in Contemporary Society*, New York, 1991, s. 120–123, 131; GANTIN, „The Universal Values,” s. 200; H. ZIMOŃ, *Afrykańskie rytuały agrarne na przykładzie ludu Konkomba*, Warszawa, 1992, s. 89.

v témže rodě, „bratři“, muže z předchozí nebo následující generace obdobně „otcové“ nebo „synové“. Afričan může tedy mít mnoho „otců“, „bratrů“ a „synů“, ale také hodně „matek“, „sester“ a „dcer“. Rodina, ve které Afričan žije, je velká rodina. Skládá se z více než jedné malé rodiny (základní rodina), která existuje v monogamní nebo polygamní podobě. Sem patří muž s jednou nebo více ženami a potomstvo. Sociální struktura, cit pro společenství a smysl pro solidaritu podporují u Afričanů vytvoření velké rodiny v křesťanském smyslu.¹⁹

2.3 Nejvyšší bytost

Národy Afriky považují Boha za Nejvyšší bytost mezi všemi nadpřirozenými bytostmi. Podle keňského teologa J. S. Mbitiho je to většinou všeobecná a základní idea Boha, která je přítomna ve všech afrických společnostech.²⁰ Africké vědomí o Bohu je vyjádřeno ve jménu, mýtech, modlitbách, náboženských jednáních, písních a příslovích. Bůh je pro národy Afriky nerozlučně spjat se všedním dnem, což se jasně ukazuje v přísloví, které je známé u lidu Aszanti (Ghana): „Nikdo neukáže dítěti Nejvyšší bytost.“ To znamená, že každý Afričan, dokonce dítě, Boha instinktivně a přirozeně zná.²¹

Pojem Nejvyšší bytosti je pravděpodobně znám u všech národů černé Afriky. Tato bytost je Jsoucnou reálnou a duchovní, ale také transcendentní a imanentní, tzn. jak daleko vzdálené, tak i blízké a aktivní. Jako první a poslední důvod je Bůh stvořitelem všech věcí, dárce života a jeho udržovatel. Bůh je poslední pramen moci, autority a morálního řádu. Ačkoliv je u většiny afrických národů Nejvyšší bytost uctívána formou individuální modlitby, především v nejvyšší nouzi, nebezpečí a krizi, je jeho kult málo rozpracovaný, pravidelný, společenský a povrchní. Nejvyšší bytosti jsou jen zřídka přinášeny zvířecí oběti. Jen u některých národů (Dogon, Aschanti, Kikuyu, Schona) se setkáváme se svatyněmi a oltáři, které jsou věnovány Bohu, ale také s kněžími, kteří ho uctívají. Nejvyšší bytost není představována v materiální formě, například v podobě malých sošek, figurek, masek a obrazů.²²

Podle víry lidu Konkomba ze severní Ghany je Nejvyšší bytost Uwumbor, stvořitel země, nebes, duchů, lidí a všech věcí. Uwumbor je vládce (etymologicky pochází jméno Uwumbor ze slova *ubor* „vládce“), pramen a dárce života, ale také morální zákonodárce. Lid Konkomba zná také představy, které se vztahují ke kosmickému

¹⁹ Srov. JOHN PAUL II, „To the Bishops of Zaire (Kinshasa, May 3, 1980),“ in GIOIA (ed.), *Interreligious Dialogue*, s. 225; SARPONG, „Growth or Decay,“ s. 203n.; IFESIEH, „Vatican II,“ s. 235; ARINZE, „The Present-day Challenge,“ s. 162; GAPI, „Les religions traditionnelles,“ s. 73n.

²⁰ Srov. MBITI, *Afrykańskie religie*, s. 48. Viz také K. A. BUSIA, *Africa in Search of Democracy*, 3. vyd., London, 1971, s. 5; M. J. McVEIGH, *God in Africa: Conceptions of God in African Traditional Religion and Christianity*, Cape Cod, 1974, s. 6; S. PIŁASZEWICZ, „Bogowie i bóstwa Czamej Afryki,“ *Przegląd Religioznawczy*, 1992, č. 1, s. 46.

²¹ Srov. BUSIA, *Africa in Search*, s. 4n. Viz také J. URBAN, *Doświadczenie Boga u ludów Bantu*, Warszawa, 1987, s. 44; MBITI, *Afrykańskie religie*, s. 48.

²² Viz mj. E. W. SMITH, „The Whole Subject in Perspective: An Introductory Survey,“ in týž (ed.), *African Ideas of God: A Symposium*, 3. vyd., London, 1966, s. 21n.; V. MULAGO, „Le dieu des Bantu,“ *Cahiers des religions africaines*, roč. 2, 1968, s. 23–64, zvláště s. 58–64; J. S. MBITI, *Concepts of God in Africa*, London, 1970; týž, *Afrykańskie religie*, s. 48–102; E. B. IDOWU, *African Traditional Religion: A Definition*, Maryknoll, NY, 1973, s. 140–165; URBAN, *Doświadczenie Boga*, s. 44–113; H. ZIMOŃ, „Modlitwa u ludów afrykańskich,“ *Roczniki Teologiczne*, roč. 43, 1996, seš. 2, s. 337–340.

páru nebesa-země. Uwumbor je syn zemského boha Kiting a atmosférických nebes Kitalangban, které za pomoci deště činí zemi plodnou. Nebeský bůh Kitalangban byl pravděpodobně Nejvyšší bytostí a jeho místo dnes zaujímá Uwumbor. Ačkoliv lid Konkomba tvrdí, že na začátku všech rituálů se má sloužit Uwumborovi, ukazuje se, že se ve skutečnosti mnohem častěji obrací na nadpřirozené bytosti nižšího řádu, které jsou jim bližší.

V první řadě jsou to duchové země, ochranní duchové kmenů a duchové předků, pak následují ochranní duchové dvorců, duchové jednotlivých osob (*nwiin*), duchové buše a duchové dvojčat. Tito duchové jsou sloužícími a posly boha Uwumbora a zprostředkovateli mezi ním a lidmi.²³

U lidu Kerebe na ostrově Bukerebe (Tanzanie) je nejvyšší bytost vládce a stvořitel Namuhanga (etymologicky odvozeno od *kuhanga* „tvořit“). Bůh Namuhanga je spojován se sluncem a proto také označován jménem Izoba (slunce) nebo Kalyoba (jméno pochází etymologicky pravděpodobně z **yúba* nebo *júba* „slunce“).²⁴ Během modliteb a obětí se specialista na rituál chvílemi obrací k slunci. Během mých bádání o rituálech přivolání deště u tohoto lidu jsem mohl zjistit, že jsou v modlitbách mnohem častěji voláni předci (*abakuru*, *abagurusi*), ačkoliv Nejvyšší bytost Namuhanga je poslední příčinou deště.²⁵

Zde uvedené dva příklady koncepcí Nejvyšší bytosti, které byly zdokumentovány v mých bádáních u národů Konkomba a Kerebe, dostatečně zdůvodňují všeobecný závěr, že pojem Nejvyšší bytosti nelze dát naroveň monoteismu v nejužším smyslu tohoto slova. Víra afrických národů poukazuje na teistický charakter jejich náboženství, ve kterých se v rozličné míře mohou vyskytovat jak monoteistické, tak i polyteistické prvky.²⁶

2.4 Morálka

U všech národů Afriky se setkáváme s kodifikovaným systémem předpisů, příkázání a zákazů, které upravují život jednotlivce a společenství. Zvyklostní právo a morální normy se opírají také, ačkoliv ne výlučně, o náboženskou víru. Katalog doporučených norem jednání, tzn. ctností, a zákazů, tzn. hříchů, sice může být u jednotlivých národů rozdílný, existuje ale všude. U těchto národů neexistuje žádná jasná hranice mezi společenským přestupkem (proti společenství) a náboženským přestupkem proti nadpřirozeným bytostem, které jsou posledním garantem kos-

²³ Srov. J.-C. FROELICH, *La tribu Konkomba du Nord Togo*, Dakar, 1954, s. 180n., 184n.; ZIMOŇ, *Afrykańskie rytuały agrarne*, s. 122; týž, *Sakralność ziemi u ludu Konkomba z Afryki Zachodniej*, Lublin, 1998, s. 36n.

²⁴ Srov. E. HUREL, „Religion et vie domestique des Bakerewe,” *Anthropos*, roč. 6, 1911, s. 78; H. ZIMOŇ, *Regenriten auf der Insel Bukerebe (Tanzania)*, Freiburg, Schweiz, 1974, s. 19.

²⁵ Srov. ZIMOŇ, *Regenriten auf der Insel Bukerebe*, s. 19, 76n., 81, 90.

²⁶ Srov. E. E. EVANS-PRITCHARD, *Nuer Religion*, 3. vyd., Oxford, 1967, s. 316; B. C. RAY, *African Religions: Symbol, Ritual and Community*, Englewood Cliffs, 1976, s. 50–52; G. PARRINDER, *Religion in Africa*, Harmondsworth, 1969, s. 46; H. ZIMOŇ, „Problem monoteizmu ludów pierwotnych w świetle współczesnych badań etnologiczno-religioznawczych,” in týž (ed.), *Działalność Instytutu Anthropos w dziedzinie lingwistyki, etnologii i religioznawstwa*, Pięńezno, 1980, s. 33–39.

mického a společenského řádu a dodržování morálního řádu jak v individuálním životě, tak i v životě společenství.²⁷

U afrických národů se musí rozlišovat mezi rituálním aspektem hříchu a jeho morálním aspektem. V rituálním významu je hřích vědomé nebo nevědomé překročení určitých předpisů, příkázání a zákazů, kultovního a zvyklostního charakteru. To je spojeno s pojmem rituální nečistoty a tabu. V morálním významu je hřích jako morální zlo úmyslný přestupek proti všeobecnému kosmickému řádu a jednotlivci, proti společenství a takovým nadpřirozeným bytostem jako Nejvyšší bytost, božstva, duchové a duchové předků, kteří k tomu patří.²⁸

Africké národy věří, že člověk bude za své hříchy potrestán v tomto životě. Jako na trest za hříchy je pohlíženo na všechny nehody, katastrofy, nouzi, nemoc a smrt, především na tzv. zlou smrt, tzn. brzkou smrt, sebevraždu, smrt při narození, utopení, smrt způsobenou bleskem. Podle víry těchto národů přivádí hřích na člověka (a v důsledku také na celé společenství) stav nečistoty, zamoření, izolace a nebezpečí – jak ve fyzickém, tak i v duševním smyslu. Aby se odstranily změny fyzického a duševního stavu člověka způsobené hříchem a následky hříchu, musí dojít k rituálním očistám: abluce, ostříhání hlavy, koupel v řece, pomazání těla, rituální zametání, pokropení a polití vodou. Stav fyzické a duševní nečistoty, která byla způsobena hříchy, odstraňují mimo jiné také modlitby, půst, vyznání hříchů a smířčí oběti.²⁹

Obecně lze říci, že Afričané znají určité zásady a morální normy, které jsou sociálně a nábožensky orientovány. Znají pojem dobra a zla, jakož i odměny a trestu. Afričané chápou hřích v rituálním a morálním významu. Uznávají nutnost vyznání viny a zadostiučinění za spáchané zlo a za porušení společenského a morálního řádu.

²⁷ Srov. EVANS-PRITCHARD, *Nuer Religion*, s. 18, 177, 192; J. MIDDLETON, *Lugbara Religion: Ritual and Authority among an East African People*, 2. vyd., London, 1964, s. 22n.; E. B. IDOWU, *Olodumare: God in Yoruba Belief*, London, 1962, s. 145n.; J. O. AWOLALU, „Sin and its Removal in African Traditional Religion,” *Orita*, roč. 10, 1976, s. 9–11; 15n.; MBITI, *Afrykańskie religie*, s. 256, 263, 265; P. SARPONG, „Aspects of Akan Ethics,” *The Ghana Bulletin of Theology*, roč. 4, 1972, č. 3, s. 41, 43n.; M. M. EDEL, „Some Reflections on Chiga Ethics,” in A. F. E. WALLACE (ed.), *Men and Cultures*, Philadelphia, 1960, s. 440.

²⁸ Srov. H. ZIMON, „Grzech I. W religiach pierwotnych,” in J. WALKUSZ aj. (ed.), *Encyklopedia Katolicka*, sv. 6, Lublin, 1993, sl. 259n.; G. PARRINDER, „Religions of Illiterate People: Africa,” in C. J. BLEEKER, G. WIDENGREN (ed.), *Historia religionum: Handbook for the History of Religions*, sv. 2, *Religions of the Present*, Leiden, 1971, s. 563; IDOWU, *Olodumare*, s. 148n.; C. GABA, „Sin in African Traditional Religion,” *The Ghana Bulletin of Theology*, roč. 4, 1971, č. 1, s. 24–27; MBITI, *Afrykańskie religie*, s. 264.

²⁹ Srov. ZIMON, „Grzech,” sl. 260; AWOLALU, „Sin and Its Removal,” s. 15–21; EVANS-PRITCHARD, *Nuer Religion*, s. 191, 193, 195; GABA, „Sin in African Traditional Religion,” s. 27–30; S. N. EZEANYA, „A View of Christian and Pagan Morality,” *West African Religion*, roč. 2, 1964, s. 4; URBAN, *Doświadczenie Boga*, s. 119–124.

3. ZÁVĚR

Druhý vatikánský koncil vyjádřil v některých dokumentech, především v deklaraci *Nostra aetate*, pozitivní postoj církve vůči nekřesťanským náboženstvím. Téma dialogu křesťanství s nekřesťanskými náboženstvími bylo také znovu probíráno a prohlubováno v mnoha dokumentech vydaných po koncilu. Tři z nich, tzn. proslov papeže Pavla VI. *Africae terrarum* (1967), dopis kardinála F. Arinzeho pod názvem *Pastorační péče o tradiční africké náboženství* (1988) a apoštolská adhortace Jana Pavla II. *Ecclesia in Africa* (1995), jsou věnovány dialogu s tradičními africkými náboženstvími. Tyto dokumenty vyjadřují také úctu před africkými kulturními a náboženskými hodnotami, které mají význam jako zárodky Slova (*semina Verbi*) a tvoří přípravu na evangelizaci vedenou božskou prozřetelností. Byly zde probírány jen některé hodnoty: svatost života, život ve společenství, pojem Nejvyšší bytosti a morálka. Tyto hodnoty, stejně tak jako každá kultura, potřebují doplnění a ucelení ve světle evangelia a nauky církve. Studium tradičních kultur a náboženství Afriky a mezikulturní i mezináboženský dialog jsou nutné nejenom proto, abychom poznali a ocenili kulturní a náboženské hodnoty, ale také proto, abychom Afričanům lépe zvěstovali evangelium Ježíše Krista a podpořili jeho vstup do kultury Afriky.